

стан в сільській місцевості і, звичайно, великий попит на зовнішньому ринку забезпечить надходження в Україну значних валютних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Обзор рынка лекарственного растительного сырья Украины 2014: [аналитический сборник] / Маркетинговая компания Синергия, 2015. — 37 с.
2. Світова статистика органічного виробництва: [Електронний ресурс] / Офіційний сайт IFOAM. — Режим доступу: <http://www.ifoam.org>.
3. Михайленко О.Г. Розвиток органічного сільськогосподарства в системі євроінтеграційних процесів в Україні / О.Г. Михайленко // Наук. вісн. Херсон. держ. у-ту. — 2014. — Вип. 6. — С. 41–45.
4. Концепція розвитку органічного землеробства в Україні до 2020 року / О.І. Шкуратов, О.І. Дребот, В.А. Чудовська та ін. — К.: ТОВ «Екоінвестком», 2014. — 16 с.
5. Никитюк Ю.А. Розвиток зовнішньої торгівлі лікарською рослинною сировиною: еколого-економічні аспекти / Ю.А. Никитюк // Наук. вісн. Ужгород. нац. у-ту. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. — 2015. — Вип. 4. — С. 63–65.
6. Білоусов Є.Ю. Принципи, напрями та механізми державної підтримки розвитку органічного землеробства в Україні / Є.Ю. Білоусов // Молодий вчений — 2015. — № 6. — С. 74–77.
7. Загальна площа органічних сільськогосподарських угідь та кількість органічних господарств в Україні, 2002–2015 рр. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://organic.com.ua>
8. Харченко Т.В. Перспективи розвитку органічного ринку в Україні / Т.В. Харченко // Економіка АПК. — 2013. — № 9. — С. 15–16.
9. Чудовська В.А. Еколого-економічний механізм розвитку органічного сільськогосподарства: теорія і практика: [монографія] / В.А. Чудовська, О.І. Шкуратов, В.В. Кипоренко. — К.: ТОВ «ДІА», 2016. — 332 с.

УДК 332.2 : 630.8

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ І ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

В.В. Бадзян
здобувач

Інститут агроекології і природокористування НААН

Установлено передумови розвитку лісового господарства України. Визначено роль та місце лісових і земельних ресурсів в економіці країни. Поглиблено основні поняття, пов'язані з лісовими та земельними ресурсами. Запропоновано ввести в юридично-правові документи поняття «земельний фонд», «земля», «землі». Розроблено смислову модель формування і функціонування лісових та земельних ресурсів України.

Ключові слова: лісові ресурси, земельні ресурси, ліс, земля, землі лісгосподарського призначення.

Досі сфера лісового господарства залишається однією з найменш реформованих. Одна з основних причин такого становища — це концентрація реформ у сфері сільськогосподарства, а також складність правового і економічного регулювання використання земель, відведених під потреби лісового господарства. Поряд із виробництвом важливої продукції для населення лісове і сільське господарство об'єднують проблеми активного вилучення земель для громадської та господарської забудови. Власне землі відведені або використані під забудову, є найбільш привабливим джерелом інвестування та розвитку відповідних тери-

торій. Із загостренням дискусії щодо ринку земель сільськогосподарського призначення все активніше під забудову використовують землі лісгосподарського призначення.

Питанням раціонального (збалансованого) використання земельних ресурсів присвячено чимало наукових праць [1, 2]. Зокрема, розглядаються питання ефективного використання земель різних категорій та проблеми їх охорони. Натомість питанням збалансованого використання лісових ресурсів приділено значно менше уваги. При цьому аналізуються переважно загальноекологічні та загальноекономічні проблеми розвитку лісового господар-

ства. Практично немає праць, що стосуються підвищення ефективності використання земель лісогосподарського призначення [3]. Зовсім небагато наукових публікацій торкаються питань теоретичного обґрунтування основних засад збалансованого використання лісових та земельних ресурсів.

Власне, тому основною метою статті є обґрунтування наукових положень та поглиблення основних понять, пов'язаних із збалансованим використанням лісових та земельних ресурсів.

Практика використання земель лісогосподарського призначення є не просто складною та неоднозначною, а й суттєво стримує їх збалансоване використання. Це зумовлено насамперед тривалою нормативно-правовою та науковою дискусією щодо тлумачення основних понять, порядку та особливостей їх використання і привласнення. Недосконалість законодавства з питань розвитку лісового господарства та використання лісогосподарських земель ґрунтується на різному тлумаченні основних категорій та понять у Земельному та Лісовому кодексах України.

Основними термінами, які застосовуються не лише в лісовому та сільському господарстві, є відповідно «лісові ресурси» та «земельні ресурси». Якщо ми звернемося до Земельного кодексу України, то не знайдемо тлумачення «земельні ресурси». Їхнє тлумачення можна віднайти лише в ст. 1 Закону України «Про охорону земель» (табл. 1). Це тлумачення визначає три основні складові поняття «земельні ресурси»: базис розселення; базис господарської діяльності; засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві. При цьому поняття «земельні ресурси» у своїй основі має сукупний природний ресурс поверхні суші, тобто всі природні ресурси суші або ж певний усереднений віртуальний ресурс.

Обидва варіанти дають занадто абстрактне і неточне визначення, а тому поняття необхідно уточнити. На наш погляд, в основі поняття «земельні ресурси» лежить «суша», а точніше — «земля» [4]. Поняття «земля» визначає ст. 1 Земельного кодексу України [5], а саме земля: це — основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави. Закон України «Про охорону земель» [6] визначає це поняття дещо по-іншому: земля — поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею. Відповідно, поняття «суша» можна визначити як частину землі, на якій проживає людина і яку вона використовує для своїх потреб, або ж як частину землі, не покриту водами Світового океану, морів, водойм та водотоків.

Оскільки земля виконує не лише економічну, а й соціальну, екологічну та інші функції, то й визначення земельних ресурсів повинно повною мірою відображати всі ці функції.

Тепер розглянемо поняття «лісові ресурси», яке, згідно зі ст. 6 Лісового кодексу України [7], містить дві основні складові: продукти та корисні властивості лісу. Виходячи з цього, можна стверджувати, що в основі поняття «лісові ресурси» лежить поняття «ліс». Поняття «ліс» визначає ст. 1 Лісового кодексу України, а саме: ліс — тип природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність із відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище.

Оскільки значна площа існуючих в Україні лісів утворена штучно та й не завжди є оптимальною з точки зору встановлення природної рівноваги щодо розвитку живих організмів, то визначення поняття «ліс», на наш погляд, не слід обмежувати визначенням його лише як тип (типи) природного комплексу. До того ж деякі ліси часто через незначні площі або неоптимальний породний склад тощо не можуть функціонувати як повноцінний природний комплекс або ж забезпечувати повноцінне функціонування інших природних комплексів.

Загалом визначення понять «лісові ресурси» і «ліс» представлено в нинішньому законодавстві не стільки з точки зору комплексного розкриття їхніх функцій, скільки з погляду розкриття їх складових (компонентів). Уточнене визначення лісових ресурсів повинно поєднувати в собі виконання лісовими ресурсами (лісом) різних функцій як по відношенню до людини та її потреб, так і по відношенню до навколишнього природного середовища загалом (рис. 1).

Порівняно з лісовими земельні ресурси виконують базові економічні функції, оскільки і в сільському, і лісовому господарстві одночасно вони є і просторовим базисом, і предметом праці, і засобом виробництва (рис. 2). Іншими словами, існує пряма залежність утворення та функціонування лісових ресурсів від земельних ресурсів, а саме — від властивості земель, а точніше — від їхньої складової частини — ґрунтів. Особливо значною ця залежність проявляється при вирощуванні саджанців кущів і дерев. З висаджуванням цих рослин збільшується площа лісового фонду України. У законодавстві України поняття «лісовий фонд України» та «земельний фонд України» є умовними [8]. Їхній зміст можна визначити

Таблиця 1

Основні поняття лісових та земельних ресурсів

<p>Тлумачення поняття, пов'язаних із земельними ресурсами, згідно із законодавством</p>	<p>Тлумачення поняття, пов'язаних із лісовими ресурсами, згідно законодавством</p>	<p>Авторське тлумачення понять, пов'язаних із земельними та лісовими ресурсами</p>
<p><i>Земельні ресурси</i> — сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві</p>	<p><i>Лісові ресурси</i> — деревні, технічні, лікарські та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва та відтворюються в процесі формування лісових природних комплексів, а також корисні властивості лісів (здатність лісів зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища та очищати його, сприяти регулюванню стоку води, оздоровленню населення та його естетичному вихованню тощо), що використовуються для задоволення суспільних потреб</p>	<p><i>Земельні ресурси</i> — частина землі (суші), яка використовується як середовище проживання людини та інших живих істот, умова і середовище ведення господарської діяльності на певній території, в тому числі як основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві. <i>Лісові ресурси</i> — сукупність лісової рослинності, яка використовується як середовище проживання живих організмів та істот, засіб та умова виробництва в лісовому та сільському господарстві, умова створення та існування лісових екосистем, а також середовище відпочинку і оздоровлення людини та підтримання безпечного стану навколишнього природного середовища</p>
<p><i>Земля</i> — основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави. <i>Земля</i> — поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею</p>	<p><i>Ліс</i> — тип природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище</p>	<p><i>Земля</i> — верхня частина земної кори разом із сушею та водами всіх водоемів і водотоків, яка доступна для використання людиною для задоволення своїх потреб. <i>Ліс</i> — збалансоване, в межах природного комплексу або відповідної території, поєднання домінуючої деревної та чагарникової рослинності з відповідними ґрунтами, іншою рослинністю, тваринним світом та навколишнім природним середовищем з метою забезпечення екологічної рівноваги розвитку живих організмів та безпечного середовища для людини</p>
<p>Тлумачення «земельного фонду України» в законодавстві немає. Виходячи з положень Земельного кодексу України, його можна визначити як сукупність земель у державі всіх форм власності і категорій</p>	<p>Згідно зі ст. 1 Лісового кодексу України поняття «лісовий фонд України» — це всі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них.</p>	<p><i>Земельний фонд України</i> — це площа всіх земель держави, що належить Народу України та обмежується державним кордоном України.</p>

Закінчення таблиці 1

Тлумачення поняття, пов'язаних із земельними ресурсами, згідно із законодавством	Тлумачення поняття, пов'язаних із лісовими ресурсами, згідно із законодавством	Авторське тлумачення понять, пов'язаних із земельними та лісовими ресурсами
<p><i>Землі</i> — усі землі в межах території України, в тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на категорії</p>	<p>Також поняття «лісовий фонд України» можна визначити виходячи із контексту ст. 4 Лісового кодексу України, а саме: всі лісові ділянки (землі лісгосподарського призначення) в державі, за винятком лісових ділянок лінійного типу площею меншого за 10 соток, а також зелених насаджень у межах населених пунктів, які не були віднесені до лісів, та окремих дерев і групи дерев, чагарників на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках</p>	<p><i>Лісовий фонд України</i> — це всі ліси разом із частиною площі всіх земель в межах Земельного фонду України, які зайняті лісами, лісовими насадженнями та групами дерев, а також землі, що використовуються для потреб лісового господарства України</p>
<p><i>Землі</i> — усі землі в межах території України, в тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на категорії</p>	<p><i>Землі лісгосподарського призначення</i> — землі, вкриті лісовою рослинністю, а також не вкриті лісовою рослинністю, нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства. <i>Землі лісгосподарського призначення</i> — лісові землі, на яких розташовані лісові ділянки, та нелісові землі, зайняті сільськогосподарськими угіддями, водами й болотами, спорудами, комунікаціями, малопродуктивними землями тощо, які надані в установленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства</p>	<p><i>Землі</i> — сукупність (площа) земель певної категорії або певної природної зони в межах території України. <i>Землі лісгосподарського призначення</i> — землі вкриті переважно деревною та чагарниковою рослинністю (лісові землі), у тому числі захисні лісові смуги, а також землі які призначені для потреб лісового господарства (не лісові землі)</p>
<p><i>Земельна ділянка</i> — це частина земної поверхні з устанавленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами</p>	<p><i>Лісова ділянка</i> — ділянка лісового фонду України з визначеними межами, виділена відповідно до Лісового кодексу України для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів без вилучення її в землекористувача або власника землі</p>	<p><i>Земельна ділянка</i> — частина земної поверхні, включаючи надра з устанавленими на місцевості межами та визначеними щодо неї правами і обов'язками землекористувачів та землевласників. <i>Лісова ділянка</i> — частина земель лісгосподарського призначення з устанавленими на місцевості межами та визначеними щодо неї правами і обов'язками землекористувачів та землевласників</p>

Джерело: сформовано автором за [4–7].

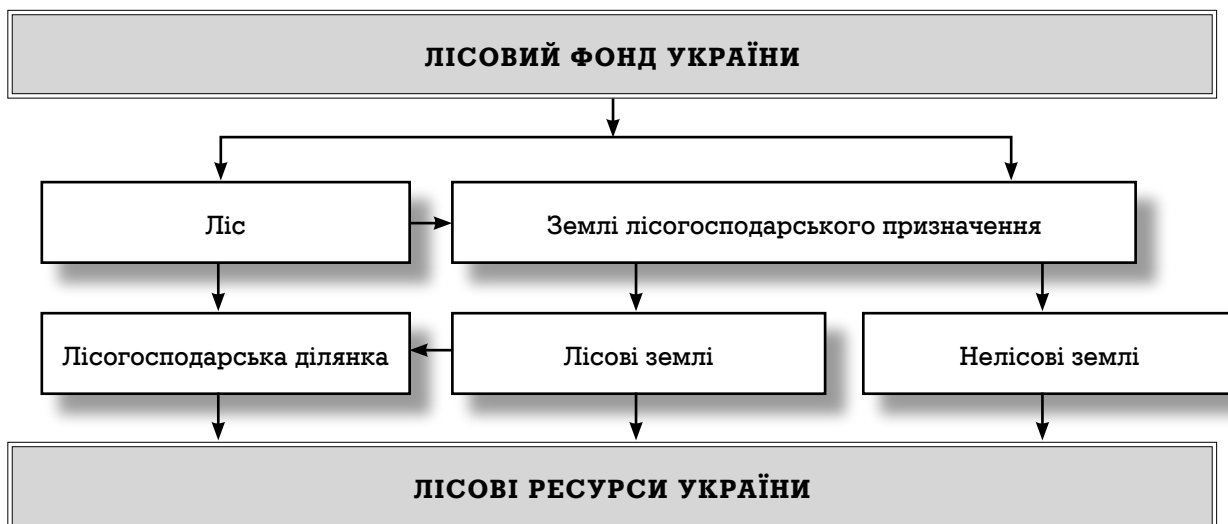


Рис. 1. Формування лісових ресурсів України

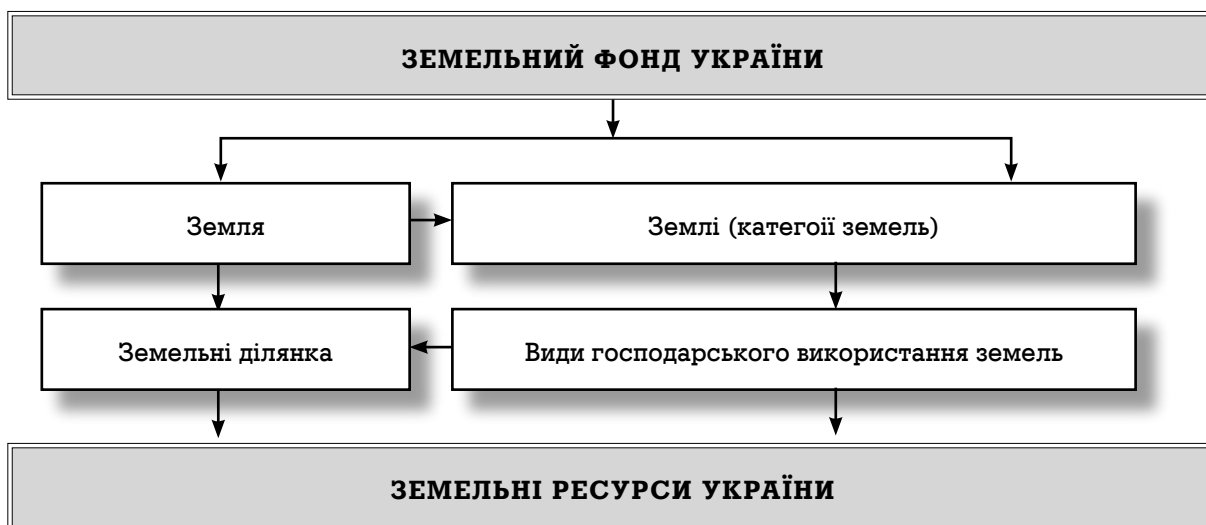


Рис. 2. Формування земельних ресурсів України

лише на основі статей Лісового та Земельного кодексів України, які подають склад земель, що входять до певного фонду.

Зокрема, в Лісовому кодексі України в статті 4 до лісового фонду віднесено усі землі, вкриті лісовою рослинністю, тобто лісові та нелісові землі, крім лісових ділянок лінійного типу площею меншою за 10 соток, а також зелені насадження в межах населених пунктів, які не були віднесені до лісів, та окремі дерева і групи дерев, чагарників на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках. Тобто законодавець пішов простішим способом — вилучити окремі земельні ділянки чи окремі земельні масиви. За нашим розумінням, це не зовсім правильний підхід,

оскільки всі ці землі тією чи іншою мірою виконують відповідні функції лісів та створюють навіть певний мікроклімат, особливо на територіях, де лісів недостатньо через природні чи антропогенні умови. Тому було б правильним, принаймні для таких територій і до того ж в умовах приватної власності на землю включити ці групи лісових насаджень до Лісового фонду України.

Визначення поняття «земельний фонд України» взагалі, на жаль, немає. Його можна зрозуміти лише з контексту, а саме — як сукупність земель певних категорій. Кількість категорій, як і їх правовий зміст постійно змінюється, а тому поняття «земельний фонд України» часто ототожнюють просто з пло-

щею фактичних земель. При цьому з більшістю країн-сусідів Україна й досі не демаркувала та не узгодила лінію державного кордону. У Ст. 1 Закону України «Про державний кордон України» так визначено поняття «державний кордон України»: «лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України — суші, вод, надр, повітряного простору». Тобто відсутність чіткого визначення та законодавчого закріплення поняття «земельного фонду України» створює до певної міри передумови до сепаратистських настроїв [9].

У ст. 18 Земельного кодексу України так визначено поняття «землі»: «усі землі в межах території держави, в тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на категорії». Таке тлумачення практично збігається з неофіційним тлумаченням поняття «земельний фонд України», що, звичайно, неприйнятне ані з правової, ані з економічної точки зору. Власне тому пропонується при трактуванні цього поняття обмежитись окремою категорією земель, яка поділяється на окремі види господарського використання земель. При цьому йдеться про загальну площу відповідної категорії в межах певної адміністративної території або ж у межах усієї України.

Згідно зі ст. 55 Земельного кодексу України, до земель лісогосподарського призначення належать як укрите, так і не вкрите землі лісовою рослинністю, які використовуються або призначені для використання в лісовому господарстві. Втім, Земельний кодекс України встановлює винятки щодо приналежності деяких земель, у тому числі і вкритих лісовою рослинністю, до земель лісогосподарського призначення, а саме до таких земель не належать: землі, зайняті зеленими насадженнями в межах населених пунктів, які віднесені до категорії лісів, а також окремі дерева та групи дерев, чагарників на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках. І далі залишаються не визначеними такі землі, як захисні лісові смуги, насамперед на землях сільськогосподарського призначення.

Дещо інше і, на наш погляд, точніше трактування поняття «землі лісогосподарського призначення» надає ст. 5 Лісового кодексу України, а саме: лісові землі, на яких розташовані лісові ділянки, та нелісові землі, зайняті сільськогосподарськими угіддями, водами й болотами, відповідними спорудами та надані для потреб лісового господарства. Тобто відбувається суттєве уточнення складу цих земель та напрямів щодо їх використання в лісовому господарстві.

Відповідно може з'явитися спокуса використовувати для потреб лісового господарства інші нелісові землі та одночасно не використовувати лісові землі, якщо вони не надані в установленому порядку. При цьому порядок віднесення земельних ділянок до складу земель лісогосподарського призначення має визначати вже не лісове, а земельне законодавство. Власне тому для поняття «землі лісогосподарського призначення» необхідно або використувати заново розроблене його тлумачення в обох кодексах або те, що є в Земельному кодексі України.

Земельна ділянка, а також лісова ділянка насамперед повинні мати чіткі межі на місцевості та права щодо їх використання. В Земельному кодексі, а саме в ст. 79, хоча й дається загальне визначення поняття «земельна ділянка», проте нічого не говориться про обов'язки землекористувачів та землевласників щодо відповідної земельної ділянки [10]. Також просторові межі, на які поширюються права на земельну ділянку, на відміну від загальносвітової практики, не поширюються на надра, а отже, й на корисні копалини.

Якщо говорити про лісові земельні ділянки, то при їх законодавчому тлумаченні не закріплено положення щодо визначення прав і тим більше — обов'язків землекористувачів та землевласників щодо певної земельної ділянки та не визначено прав щодо деревної й кущової рослинності та інших продуктів лісу, які містяться на певній земельній ділянці. Пов'язано це, мабуть, з домінуванням нині державної власності на землі лісогосподарського призначення.

ВИСНОВКИ

Існуючі неузгодження щодо законодавчо визначених понять, пов'язаних із лісовими та земельними ресурсами, не лише не сприяють економічно ефективному та екологічно безпечному використанню земель, у тому числі й земель лісогосподарського призначення, а й заморожують використання найновітніших технологій щодо вирощування, охорони та відтворення лісів та їх екосистемних функцій.

Ситуацію ускладнює повна монополія державної власності на землі лісогосподарського призначення, яку, наприклад, можна частково вирішити ширшим запровадженням орендних відносин у лісовому господарстві. Підвищений попит на землі під забудову, особливо біля великих міст, веде до зміни цільового призначення лісогосподарських земель, що до певної міри можна вирішувати посиленням покарання за нецільове використання земель. Усі ці та інші проблеми використання лісових і земельних ресурсів потребують не лише законодавчого

вирішення, а й перегляду економічної політики щодо розвитку лісового господарства та екологічної політики щодо збереження природних і, насамперед земельних та лісових, ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бочко О.І. Питання раціонального використання земельних ресурсів у сучасних умовах / О.І. Бочко // Економіка АПК. — 2010. — № 17 (1). — С. 151–155.
2. Прядка Т.М. Теоретико-методологічні засади раціонального й ефективного використання земель / Т.М. Прядка, Т.С. Корбут // Інноваційна економіка. — 2012. — № 4. — С. 82–84.
3. Природно-ресурсове право України: навч. посіб. / Е.А. Бавбекова, Л.О. Бондар, Н.С. Гавриш, О.В. Глотова, В.К. Гуревський; ред.: І.І. Каракаш. — К.: Істина, 2005. — 376 с.
4. Государственный стандарт Союза ССР. Земли. Термины и определения. ГОСТ 26640-85 // Изд. офице. — М. Изд-во стандартов. — 1989. — С. 2.
5. Земельний кодекс України: [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт ВР України. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
6. Закон України «Про охорону земель»: [Електронний ресурс] / Офіц. веб-сайт ВР України. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/962-15>.
7. Лісовий кодекс України: [Електронний ресурс] / Офіц. веб-сайт ВР України. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.
8. Боклаг В.А. Оптимізація структури земельного фонду в системі державного управління земельними ресурсами України / В.А. Боклаг, Н.Б. Александрова // Держава та регіони. Сер.: Державне управління, 2013. — № 2 (42). — С. 43–47.
9. Ковалів О.І. Обґрунтування змін до Конституції України щодо землі та її природних ресурсів / О.І. Ковалів // Землеустрій і кадастр. — 2014. — № 2. — С. 22–28.
10. Кишко-Єрлі О.Б. Землі, що потребують відновлення, як нова категорія земель України / О.Б. Кишко-Єрлі // Часопис Київ. Ун-ту права. — 2011. — № 4. — С. 297–301.

УДК 330.15 : 630*6

СУТНІСТЬ МЕХАНІЗМУ ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ЛІСОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ

С.М. Ткачів
аспірант

Інститут агроекології і природокористування НААН

Визначено роль механізму фіскального регулювання в лісовому господарстві та проаналізовано його стан в Україні. Досліджено різні підходи щодо визначення сутності поняття «механізм фіскального регулювання». Поглиблено теоретичне обґрунтування суті та поняття механізму фіскального регулювання в лісовому господарстві. Установлено необхідність подальшого вивчення та узгодження основних елементів фіскального регулювання в лісовому господарстві.

Ключові слова: лісове господарство, фіскальне регулювання, механізм, елементи, підхід.

У зв'язку з еколого-економічною ситуацією, яка склалася в Україні, важливим та пріоритетним напрямом для розвитку держави слід вважати створення ефективної системи регулювання всіх процесів природокористування та забезпечення збалансованого розвитку. Метою збалансованого природокористування має стати забезпечення зростання рівня якості природного потенціалу, а також забезпечення потреб господарського комплексу країни, які зараз зростають, без завдання шкоди навколишньому природному середовищу. Тобто використання природного потенціалу має ґрунту-

ватися на принципах стратегії збалансованого соціально-економічного розвитку країни та плану розвитку економіки України [1].

Державне лісове господарство є стабілізуючим чинником розвитку сільських територій, забезпечення зайнятості населення та підвищення його добробуту. В умовах малолісної України проблеми погіршення стану лісів, зниження їхньої продуктивності та стійкості до несприятливих чинників середовища стали першочерговими й зумовлюють необхідність пошуку шляхів виходу лісового сектора економіки з економічної нестабільності.